

Braho Adrović

KRALJEVSKA TABAKERA

Tri stare i oronule kuće kao da su došle iz uspomena i pobjegle od sela ovdje u Borovnjak, da se odmore u hladovini zelenog runa bukove šume. Izgledale su kao tri stražarska mjesta sa kojih se motri na čitavo selo Vrbicu, da je neko ne iznenadi, da ne pohara ovu neviđenu ljepotu. Odavde se bolje vidi. Čitav Gornji Bihor je kao na dlanu, kao da gledate sliku nekog od najboljih impresionista i ne znate čemu ćete se više diviti.

Pred jednom od tih kuća, umjesto stražara, za stolom od rezane čamovine sjedjeli su Bajro i Aljo, dvojica naših bliskih rođaka, koji su došli da posjete mog oca. Ja sam ih iz prikrajka slušao. Nijesam razumio sve o čemu su pričali, ali ono što sam razumio, bilo mi je zanimljivo. A ono što sam zapamtio, sada prebiram po svom sjećanju i pričam kao svoju priču. Ako vas zainteresuje, slušajte, a ako ne, prekinite me i pričajte šta vam je volja.

Svom ocu i dvojici njegovih gostiju sve sam vjerovao, a kad ja vjerujem, vjerujem da ćete i vi, i zato vam pričam. Istinu, naravno. Svjesno ništa neću dodati, niti oduzeti. Tiče se našeg Bihora i naših ljudi i nije na odmet da čujete. Ako ništa, bar da saznate o čemu su razgovarali naši stari. Odavde, iz Borovnjaka, sa ove visine (glavom skoro nebo dodirujemo), čini mi se da se bolje vide i prošlost i sadašnjost i budućnost. Sada sam zagledan u prošlost, u ona tri, meni bliska i draga čovjeka. Kao da baš sada sjedim na onoj travi, gledam i slušam kako se priča odvija - kao kad se konac sa klupka polako odmotava.

Sila su bili ti naši stari ljudi. Manje obrazovani od nas današnjih, ali mnogo mudriji i pametniji, snažniji, izdržljiviji i dostojanstveniji u svakom pogledu. Ej, šta su sve oni morali preturati preko svojih glava, koliko i zla i dobra, ratova, prevrata, gladnih godina, bolesti... Neki i po desetero djece odgajali, a da riječ od njih nijeste čuli - da ne mogu izdržati, da je život prema njima nepravedan ili nešto slično.

Preturili su preko svoje glave odlazak Osmanlija, dolazak

crnogorske, švapske, njemačke i italijanske vlasti, napade četnika: devet hiljada muškaraca, žena i djece u Donjem Bihoru su ti bradati monstrumi pobili, poklali, zapalili... Nebo se crvenjelo iznad Donjeg Bihora, kao da se sva ona prosuta krv nesrećnog naroda, one jadne, goloruke sirotinje, mučki i zlikovački napadnute, razlila umjesto nebeskog plavetnila. Napadali su i na Gornji Bihor, ali se on nekako odbranio, zahvaljujući onima koji su imali malo oružja i mnogo hrabrosti i odlučnosti.

I za vrijeme tursko, ovaj je kraj plaćao "danak u krvi", samo malo drukčije, ali ipak nepravedno i žalosno. Stotine i stotine Bihoraca je poginulo kao đurumlije na ratištima odavde do Jemena, Čanakala, Galicije i ko zna gdje sve ne. Samo rijetki su se vraćali. U rat su ih slali na „poziv sultana“, a zašto se nijesu vraćali svojim kućama, nije bilo čak ni razumnog objašnjenja. Do Bihora su dolazile samo priče o junaštvu koje su ispoljili njegovi sinovi, boreći se ni sami ne znajući ni zašto, ni protiv koga, ni za koga. Zauzvrat, niti oni, niti njihove porodice, nijesu dobijali ama baš ništa, kao da je sreća i ponos bilo boriti se za tuđe interese i svoju krv prosipati i kosti ostavljati u dalekim zemljama o kojima ni pojma nijesu imali! I sve se to podnosilo! Mi današnji, sa svilenim dušicama, po sto puta bi se predali, klonuli duhom i tijelom, kukali za pomoć, iako znamo da u ovim prelijepim, ali, izgleda, i od Boga i ljudi zaboravljenim krajevima pomoći nema...

A i šta mi današnji znamo? Znamo da ispričamo poneku šalu na svoj račun, na račun svojih ljudi, i da kukamo nad svojom sudbinom. To je sve. Eto, i sada prepričavamo anegdotu o mladom profesoru i učeniku iz Petnjice, a o ovome što ja sada pričam, skoro niko ni da pomisli, kao da se ne valja.

Mladi profesor iz grada bio je u toj bihorskoj školi dežurni. U jednom trenutku primijetio je učenika kako viri iza ugla škole.

– Šta radiš to? - pitao ga je strogim glasom. Učenik se nije uplašio:

– Druže profesore, ovo dvoje tamo se ljubu!

– Ne kaže se ljubu, nego ljube - ispravio ga je profesor kao da je na času.

– Nije važna gramatika. I vi i ja znamo šta radu! - odgovorio je učenik.

U starim govorima nas Bihoraca, pa često i sada, uistinu se čuju i takvi jezički oblici, gdje se umjesto: rade, grade, uče... kaže: radu, gradu, uču... I u redu je ispričati i tako šaljivu dosjetku. Ali nije u redu kada se uz to ne pomene da je ovaj kraj dao veliki broj prosvjetnih radnika, ekonomista, pravnika, ljekara, inženjera, pa i doktora nauka. Čak je jedan naš rođak doktor atomske fizike! Imamo i akademika! Pa, kažite onda, jesu li oni znali šta „radu“? Nego da se vratimo mi na moju priču. Na ono što su pričala ona tri meni bliska čovjeka, pred onom mojom rodnom kućom.

– Aljo je zajedno sa mojim ocem bio u sastavu jugoslovenske vojske u aprilskom ratu. Obojica su mobilisani pod izgovorom da je otadžbina u opasnosti i da je treba braniti. Iz Berana su ih, umjesto negdje na područje tadašnje Jugoslavije, odveli na granicu prema Albaniji, a onda komandovali prodor u unutrašnjost te nama susjedne zemlje, iako nas otuda niko nije ugrožavao. Stigli su čak do Drima i, srećom, jedinica u kojoj je bio moj otac i još dosta njegovih saboraca sa područja beranskog sreza, odatle se vratila prema Crnoj Gori, iako je od strane pojedinih oficira bilo i tako suludih predloga da se pregazi Drim i ide dalje teritorijom Albanije. Povratak je bio jedini pametan potez njihove komande. Kad se uzburka vrijeme, kad dođe do ratova i prevrata, ne tražite mnogo razuma, jer u takvim uslovima i najumniji ljudi naprave i poneki bezuman korak, koji može i glave da ih košta. I to prije oni, nego prave, istinske budale.

U povratku prema našoj granici, tadašnji jugoslovenski vojnici s pravom su bili izloženi žestokoj paljbi sa albanske strane. Čak je u jednom trenutku zaprijetila opasnost da Albanci prvi izađu na jednu planinsku kosu i da im presijeku put kojim su se izvlačili. Moj otac i naš rođak Šemo su među prvima stigli na taj planinski prevoj, i to je imalo, možda, presudnu ulogu što jugoslovenska vojska nije pretrpjela veće gubitke i što je uspjela da se izvuče iz albanskih gudura u koje ih je zavela bezumna politika tadašnjih vojnih oficira i njihovih komandi. Međutim, prilikom daljeg povlačenja prema prokletijskim planinama, slučaj je htio da baš on bude ranjen u nogu. Metak mu je probio potkoljenicu lijeve noge i prikovao ga za zemlju. Pošto nikog u blizini nije bilo da mu pomogne, on je, dok je još bio pri svijesti, uspio da vojničkim čebetom umota ranjenu nogu, a potom je izgubio svijest.

Može biti i da je, tako teško ranjen i bespomoćan, bez ikoga od svojih saboraca, i zaspao. Prema tadašnjim vojnim pravilima, ranjenici su se obavezno izvlačili. Ali, u ratu svako prvo spašava svoju glavu. Na moga oca su zaboravili kao da ni postojao nije, kao da je obična potrošna roba. (Pa onda idi u rat, majčin sine!)

Kada je jugoslovenska vojska stigla na prevoj Prokletija, odakle se ulazi u Crnu Goru, stigla je vijest da je Jugoslavija kapitulirala. Oficiri su brže-bolje poskidali svoje činove sa šinjela i kaputa i razbježali se kud koji. Za njima i ostala vojska, svi u rasulu...

Zalud je naš amidža Aljo pitao za moga oca. Čuo je samo to da je poginuo i na to niko nije okretao glavu, kao da se ne radi o čovjeku, pripadniku njihove jedinice, koji im je, zajedno sa rođakom Šemom, u kritičnom trenutku mnogo pomogao da ne izginu. Džaba. Kad je rata, nema brata. Međutim, Aljo je bio i više od brata: odlučio je da se vrati i traži mog oca - živa ili mrtva, i da ga nosi nazad u naše selo, pa dokle stigne... Od jednog oficirskog konjovodca oteo je konja, pošto on nije smio da mu ga dobrovoljno posudi. Pronašao je mog oca teško ranjenog i uspio da ga dovede do Berana, gdje je dugo liječen i, na sreću, i izliječen.

–Tobi i on uradio za mene. A i kad god sam bio u problemima, pomogao mi je koliko je mogao. Eto, više od deset godina živio sam sa svojom porodicom u ovoj kući, u jednoj sobici, kao da smo rođena braća - objašnjavao je Aljo.

“Baci dobro u vodu – isplivaće”, kaže naš narod. Eto, da nije bilo Alja, moj otac bi ostao u gudurama Prokletija. Njegovo dobro mu ništa nije pomoglo kod njegovih saboraca. Kad su čuli da je propala Jugoslavija, niko nije ni pomišljao da spašava ranjenike. Alja je zaboljelo, znao je ko je u pitanju. Da nije bilo toga, džaba bi mu bilo njegovo dobro, razmišljao sam.

– Ipak, “dobro se dobrim vraća”. I on je, eto, pomagao Alju i njegovoj porodici. Ne kaže to narod džabe. Tako jeste i tako bi trebalo da bude, ako smo ljudi. Nažalost, nije uvijek tako. Nekada ispadne i drugačije: učiniš nekome dobro, a on ti kasnije vrati na najgori način. Zbog toga naši ljudi često pominju i riječi onog mudrog čovjeka, koji je, kada su ga upozoravali da se pripazi nekog, odgovorio da nema razloga za brigu “jer mu nije ništa dobro učinio!” - uključio se u priču Bajro.

Znaju i Bihorci da ima dobrih i loših ljudi. I među njima samima. A čega sve nema po svijetu? Ipak, iako su moji, iako sam i ja Bihorac, moram da kažem da su oni, u najvećem broju slučajeva, dobri i poštteni ljudi. Odvajkada, ovdje, na ovim brdima ispod Pešterske visoravni i Turjaka, na ovoj vjetrometini živjelo se teško, ali pošteno. Nije lako na ovom zemnom šaru naći ljude koji su za svoje parče zemlje bili tako vezani. Radili su i danju i noću, na svojim i tuđim imanjima, da bi prehranili svoje familije. Voljeli su svoje parče zemlje više od sebe. Ona, njihova zemlja, hranila ih je, oni svaku stopu zalivali svojim znojem. Zbog nje su znali i poginuti, ona ih je jela, ali džaba, ta zemlja im je bila sve - jedini sigurni oslonac. Ko ne zna to, nikada neće shvatiti tu sudbinsku vezanost ljudi za zemlju. Da su ovdje malo bolje mogli živjeti, sigurno niko nikada ne bi napustio Bihor.

Vjerovatno, zbog te vezanosti za svoju zemlju, zbog tih nevidljivih i tananih niti, kojima su bili vezani za nju i pretke od kojih su je naslijedili, oni ni jednim gestom, jednostavno, nijesu dozvoljavali da i najmanja mrlja padne na nju.

To je, sigurno, jedan od razloga što ni u jednom bihorskom selu nećete sresti čovjeka, a da vam ne kaže da je baš njegovo selo "jedno od najljepših". Da li zbog toga ili nečeg drugog, Bihorci su izuzetno gostoprимni ljudi. Bilo ko da ih posjeti – bogataš, siromah ili beskućnik, učiniće sve da ga ugoste. Ne daj, Bože, da neko odnese loš glas da je neko iz njihove kuće otišao gladan i žedan. Od takve bruke ni Lim nas ne bi mogao oprati. Za stranca smo, čak, bolji nego za komšije, pa možda čak bolji nego za brata rođenog. Među sobom i mi se znamo zavaditi i svađati, i krv jedni drugima piti i noge podmetati, kao neprijateljima najvećim. Ali, kad je neko sa strane među nama, svi odreda ćemo učiniti sve da ga dočekamo kako najbolje možemo i umijemo. I nikada nijesmo tražili niti očekivali da se naše dobro dobrom vraća. Dobro smo činili, jer smo to osjećali kao svoju želju, potrebu, kao svoju dužnost i svoj običaj od koga se ne smije odstupiti. Znamo i mi da se dobro dobrim uvijek ne vraća, iako se ponekad desi i to čudo.

– Eto, u ovu našu kuću, ovdje u Borovnjaku, jedne večeri je odnekud bahnuo tada veoma poznati komita Sait Adrović. Rođaci smo i nijesmo se uplašili. Čak nam je bilo i drago što je navratio, što nam vjeruje i što smo u prilici da ga ugostimo upravo tada kada su bile

najveće potjere za njim i njegovom komitskom grupom - pričao je otac. Naša kuća, blizu šume, na ovom brdu je bila pogodna za komitsko utočište. Znali su da uvijek u njoj mogu naći, ako ništa drugo, a ono bar parče hljeba, i pojesti ga na miru bez straha da budu otkriveni ili, ne daj Bože, da ih neko izda. Upravo zbog toga mi je i bilo neprijatno što ne navraćaju. Plašio sam se da moj rođak, možda, u našu kuću sumnja; da nam nije neko nešto podvalio, da nas nije oklevetao, a on povjerovao? Od ljudi se sve može očekivati: i zlo i dobro. Ljudi su kvarljiva roba i nikada nijesi načisto šta te sve od njih može snaći. Srećom, uvjerali smo se da to nije u pitanju, već da su se morali malo skloniti od talasa žandarskih potjera... Ne pričam ovo zbog toga da bih se pohvalio što smo ugostili čuvenog komitu. U našu kuću ko god dođe, biće ponuđen onim što se ima, a srećom, hrane smo imali: hljeba, mlijeka, sira, kajmaka, krompira i ostalih osnovnih namirnica. Pričam, upravo, da bih potvrdio da se nekada, ipak, dobro dobrim vraća, i to po pravilu, kada se najmanje nadate. Čak i mnogo većim dobrom od onog koje ste vi uradili. E, upravo prilikom njegove posjete, ja sam mu, onako usput, ne pomišljajući da mi bilo šta pomogne, ispričao da sam jednom čovjeku iz udaljenog sela Hazane prodao na veresiju vola i da je on rekao da će platiti za mjesec dana. Prošli su svi rokovi, ali se on nije pojavljivao. Išao sam nekoliko puta u njegovo selo i tražio ga, ali uzalud. Očigledno da želi da me prevari i ne znam šta da radim? Komita je saslušao priču i kao da se radi o najobičnijoj sitnici i gotovoj stvari, bio potpuno jasan:

– Ništa ne brini za to, rekao je. - Što se tiče tog duga, mirno spavaj i sjedi đe si. Sve će ti biti vraćeno. I nemoj više da ideš da ga tražiš. Naći će on tebe.

– I, da vam kažem, nije prošlo ni deset dana, moj dužnik je došao i donio mi svaki dinar koji je dugovao, srećan što mu je glava ostala na ramenima i sigurno mu više ni na kraj pameti neće doći da pomisli da nekoga prevari. Sila je bio taj naš rođak-komita Sait. Kad nešto kaže, on će to i uraditi, pa makar i glava odletjela. I letjele su, bogami! Ko im je stao na žulj, zapamtio ih je za sva vremena...

– Ama, kada je po nagodbi sa vlastima sa svojom grupom odselio za Albaniju, uz obećanje da se više neće vraćati, mnogi su se plašili da odnekud ne stigne i kazni ih za nešto što su uradili ili namjeravali da

urade. Eto, ubijeden sam: da je znao šta je urađeno Galjanu Kršiću, iako nam nije rođak, i iz Albanije bi stigao da ga osveti - uključio se u priču o komiti Saitu i Aljo.

– E, u Galjanovom slučaju dobro se nije dobrom vratilo - rekao je rođak Bajro. - Napraviše mu zasjedu u Stjenicama i ubiše ga. Onako silnog i čuvenog čovjeka!

Galjan je bio jedan od viđenijih ljudi ne samo u Petnjici. Bio je cijenjen i uvažavan i u Beranama. Trebalo je da bude i poslanik. To ga je i koštalo života. Ljudi najteže opraštaju uspjeh. Da bi ga spriječili u njegovom naumu, neko (nije teško pretpostaviti ko) skovao je plan da ga u tome onemogući. Glasovi o takvoj namjeri stigli su i do njega. No, on nije odustajao. Ponos ili, kako bi naši rekli - ljudski soj, to mu nije dozvoljavao. Često je iz Petnjice išao i za Berane da bi se sreo sa što većim brojem ljudi. Međutim, zlo nikada ne spava. Kada nekoga nanišani, teško ga je izbjeći.

Galjan je sa svojom pratnjom mirno prošao sva pravoslavna sela: Budimlju, Goražde i Babino. Niko ga nije ni mrko pogledao. Trebalo je još samo da prođe niz šumom obrasle Stjenice, da se spusti u Gusare i stigne do Petnjice. Međutim, ne leži vraže! Upravo na tom mjestu napravljena mu je zasjeda. Plotun, koji je ispaljen iz jednog žbuna, u trenu ga je pokosio. Ljudi iz njegove pratnje su ispalili to metaka koliko su imali u svom oružju, jurišajući u pravcu mjesta zasjede. Nažalost, bilo je kasno. Nedaleko od mjesta odakle je pucano, našli su jednog od ubica na samrti. Uzalud su jurili po okolini - nikoga više nijesu pronašli, kao da su u zemlju propali! Galjanova smrt je bolno odjeknula. Sem onog jednog koga je ubila njegova pratnja, nikada se nije saznalo ko je sve bio u zasjedi i na tome se sve i završilo.

Ubijen je jedan od najuglednijih Bihoraca toga doba, koga su cijenili i muslimani i pravoslavni. Upravo zbog toga je bio opasan, kao kandidat za poslanika i, po svemu sudeći, zbog toga je i platio glavom.

A samo ono što je učinio za vrijeme povlačenja srpske vojske prema Albaniji za vrijeme Prvog svjetskog rata, zaslužio je da ga uzmu u vlast i u Beogradu!

Za vrijeme onih teških i gladnih godina, pričalo se da su pojedine srpske vojnike pronalazili mrtve sa parama ili zlatnicima u

ustima. Umirali su od iscrpljenosti i gladi. Za pare se danas sve može kupiti, ali, eto, nekad ni pare ne pomažu! Upravo znajući u kakvoj se situaciji nalazi kraljevska srpska vojska, Galjan je za nju organizovao doček i sve ih nahranio. Na takav doček, pričali su oficiri, nijesu nigdje ranije naišli. Tom prilikom, oni su u znak zahvalnosti Galjanu poklonili “kraljevsku tabakeru”, obećavši da njegovo dobro neće nikada zaboraviti i da će mu ovo dobročinstvo, kada se vrate iz Albanije, uzvratiti...

Znajući za sve ovo, uzeli su njegovog sina Jusufa, iako je Galjan tada već bio mrtav, u kraljevsku gardu u Beogradu, i tamo je ostao sve do kapitulacije Jugoslavije za vrijeme aprilskog rata. Zahvaljujući tome, u Petnjici se pričalo da Galjanovo dobro, ipak, nije zaboravljeno. Ali, kada je njegov drugi potomak, Šefkija, po završetku Drugog svjetskog rata doveden u Berane i na brzu ruku osuđen na strijeljanje na Talumu, svi su naglas komentarisali da se dobro dobrim ne vraća...

Sve da je Šefkija i bio ratni zločinac, zbog Galjana ga je trebalo sačuvati, govorili su. Da je bilo po ljudskoj pravdi, ako je bio za nešto kriv, a mi ne znamo, mogli su ga osuditi zatvorom. Ali, ubiti čovjeka koji nikoga nije ubio...

Meni je još groznije ono što sam čuo od profesora Uroša Bukumire. On mi je kazao da je, kao dijete, išao na Talum da gleda strijeljanje. Jedan od osuđenih (po svemu sudeći i na osnovu priče profesora, radilo se upravo o Šefkiji), kao posljednju želju je tražio da mu ne pucaju u glavu, da bi ga njegovi prepoznali. Ako je vjerovati profesoru, “želja mu je ispunjena” - ubijen je metkom po sred čela!

– Eto, kako se pamtilo dobro i kod one vlasti koja je za nas, kako smo mislili, bila najbolja koju smo zapamtili. Da su znali samo za onu tabakeru, koju su Galjanu poklonili oficiri kraljevske vojske, i nizašta drugo, bilo je dovoljno razloga da se poštedi život makar tog njegovog potomka, kada njegov nije pošteđen. Zato mrzim ratove, revolucije i političke prevrate. Tu mozak ne radi i, ako radi, uvijek kaska za emocijama. I u Petnjici je za vrijeme rata bilo grešaka od strane pojedinaca, i neko je i sa tog područja morao da plati. I platio je. Eto, kako.

A kraljevska tabakera se i danas, pored svega toga, čuva

u sehari najvažnijih dragocjenosti, kod potomaka Galjana Kršića. I ne priča se mnogo o njoj. Nekome i dobro smeta.

**

Iako nije želio da se podsjeća na pogibiju Galjana, priču o “kraljevskoj tabakeri” čuo sam i od njegovog sina, Jusufa. Ne znam zbog čega se na to odlučio. Vjerovatno zbog toga što sam mu se ja povjerio: jedno od ono dvoje učenika što se “ljubu” iz priče mladog profesora, bio sam upravo ja. Upravo zbog toga je i ovo podsjećanje.